

HUKUKİ İŞLEMLERDE “AMAÇ”*

Yrd. Doç. Dr. Ferhat CANBOLAT**

A. Hukuki İşlem Kavramı

Hukuk düzeni, her olaya hukuki önem ve sonuç bağlamaz. Günlük yaşam içerisinde dış dünyada cereyan eden bazı olaylar hukuki bakımdan önem taşır. Hukuk düzeninin, önemli görerek kendisine hukuki sonuç bağladığı olaylara, “hukuki olay” denir¹. İnsan davranışı da, kendisine hukuki sonuç bağlandığı takdirde hukuki olay özelliği taşır. İnsanın kendi iradesi ile ortaya çıkan davranışları, “hukuki fiil” adını alır². Bunlar, hukuka uygun ve hukuka aykırı (haksız) fiiller şeklinde ikiye ayrılır. Hukuka uygun fiillerin bir kısmında hukuk düzeni, fiile, kişinin arzusunun dikkate alınması

* Bu çalışma, “Sözleşmelerde Amacın Gerçekleşmesi-Çökmesi ve Boşa Çıkması” isimli çalışmamızın bir bölümünü oluşturmaktadır.

** Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

¹ OĞUZMAN Kemal/ BARLAS Nami, Medeni Hukuk, (Giriş – Kaynaklar - Temel Kavramlar), 13. Bası, İstanbul 2006, s. 132; REİSOĞLU Safa, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Türk Borçlar Kanunu Tasarısı da Dikkate Alınarak Güncelleştirilmiş ve Genişletilmiş 21. Bası, İstanbul 2010, s. 46; TEKİNAY S. Sulhi/ AKMAN Sermet/ BURCUOĞLU Haluk/ ALTOP Atilla, Tekinay Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Yeniden Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Yedinci Bası, İstanbul 1993, s. 35; EREN Fikret, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 9. Bası, İstanbul 2006, s. 147; KILIÇOĞLU Ahmet M., Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Yeni Borçlar Kanunu’na Göre Hazırlanmış 14. Bası, Ankara 2011, s. 38.

² Bkz. VON TUHR Andreas/ PETER Hans, Allgemeiner Teil des Schweizerischen Obligationenrechts, Bd. I, 3 A., Zürich 1979, s. 174; OĞUZMAN/ BARLAS, s. 132-133; REİSOĞLU, s. 47; KILIÇOĞLU, s. 38; TEKİNAY/ AKMAN/ BURCUOĞLU/ ALTOP, s. 36.

suretiyle, arzusuna uygun sonucu bağlamıştır. İşte kişinin, hukuki sonuç doğurmaya yönelmiş irade açıklaması, “hukuki işlem” olarak adlandırılır³. Buna göre hukuki işlem, belirli bir hukuki sonucun meydana gelmesine ve dolayısıyla belirli bir amacın gerçekleşmesine yönelik bir hukuki fiil özelliği taşımaktadır⁴. Hukuki işlem kavramı, kanunun birçok maddesinde⁵ kullanılmasına rağmen tanımlanmamıştır.

Hukuki işlem, hukuk düzeninin öngördüğü sınırlar içinde bir veya birden çok kişinin, hukuki sonuç doğurmaya yönelmiş irade

³ Bkz. **GUHL** Theo/ **KOLLER** Alfred/ **SCHNYDER** Anton K./ **DRUEY** Jean Nicolas, *Das Schweizerische Obligationenrecht*, 9. Aufl., Zürich 2000, §12, N. 1 vd.; **OĞUZMAN/ BARLAS**, s. 133; **REİSOĞLU**, s. 46; **KILIÇOĞLU**, s. 40; **TEKİNAY/ AKMAN/ BURCUOĞLU/ ALTOP**, s. 38.

⁴ **EREN**, *Borçlar Hukuku*, s. 111.

⁵ Türk Borçlar Kanunu'nun birçok maddesinde hukuki işlem kavramı kullanılmaktadır. Nitekim TBK. m. 43'de “*Hukuki işlem*den doğan temsil yetkisi, aksi taraflarca kararlaştırılmadıkça veya işin özelliğinden anlaşılmadıkça, temsil olunanın veya temsilcinin ölümü...”; TBK. m. 47'de “Temsil olunanın açık veya örtülü olarak *hukuki işlemi* onamaması hâlinde, bu işlemin geçersiz olmasından...”; TBK. m. 176'da “... koşula bağlı *hukuki işlem* kesin olarak hükümsüzdür...”; TBK. m. 504/2'de “Vekâlet, özellikle vekilin üstlendiği işin görülmesi için gerekli *hukuki işlemlerin* yapılması yetkisini de kapsar” şeklinde hukuki işlem kavramının kullanıldığı görülmektedir. Hukuki işlem kavramı Türk Medeni Kanunu'nun birçok maddesinde de kullanılmaktadır. Örneğin TMK. m. 50'de “Organlar, *hukuki işlemleri* ve diğer bütün fiilleriyle tüzel kişiyi borç altına sokarlar”; TMK. m. 82'de “Hiçbir dernek üyesi, dernek ile kendisi, eşi, üstsoyu ve altsoyu arasındaki bir *hukuki işlem* veya uyuşmazlık konusunda alınması gereken kararlarda oy kullanamaz”; TMK. m. 264'de “Eşlerden biri, diğerinin rızasıyla ortaklık mallarını kullanarak, tek başına bir meslek veya sanat icra ederse, bu meslek veya sanata ilişkin bütün *hukuki işlemleri* yapabilir”; TMK. m. 344'de “Velayet altındaki çocuk, ayırt etme gücüne sahip ise ana ve babanın rızasıyla aile adına *hukuki işlemler* yapabilir”; TMK. m. 1024'de “Bağlayıcı olmayan bir *hukuki işleme* dayanan veya hukuki sebepten yoksun bulunan tescil yolsuzdur” şeklinde hukuki işlem kavramının kullanıldığı görülmektedir.

açıklamasından oluşan hukuki olgudur⁶. Böylece hukuki işlem sayesinde kişiler, diğer kişilerle doğrudan doğruya hukuki ilişkiler kurmakta ve bu ilişkileri düzenlemektedir. Ayrıca hukuki işlem, bu işlemi gerçekleştiren kişi bakımından, belirli bir hukuki sonucun meydana gelmesini ve dolayısıyla bu kişinin belirli bir amacının gerçekleşmesini sağlamaktadır.

Hukuki işlem, “unsurlar” ve “hukuki sonuç”tan oluşur⁷. Hukuki işlemin unsurları da, kurucu unsurlar ve etkinlik unsurları olmak üzere ikiye ayrılır. Hukuki işlemin, kural olarak temel kurucu unsurunu irade açıklaması oluşturur⁸. İrade açıklaması, bazı durumlarda hukuki işlemin meydana gelmesi için gerekli ve yeterlidir. Bu durumlarda irade açıklaması, hukuki işlemin kurucu tek unsuru olarak var olmaktadır⁹. Buna karşılık diğer bazı durumlarda hukuki işlemin meydana gelmesi için irade açıklamasına eklenmesi gereken diğer kurucu unsurlar söz konusu olabilir. Hukuk düzeni, hukuki işlemin tamamlanması için, irade açıklamasından başka unsurların da gerçekleşmesini aramışsa, bu unsurlar gerçekleşmedikçe hukuki işlem henüz meydana gelmemiş demektir¹⁰.

⁶ Hukuki işlem kavramı konusunda bkz. **BUCHER** Eugen, Schweizerisches Obligationenrecht, Allgemeiner Teil ohne Deliktsrecht, 2. Aufl., Zürich 1988, s. 40; **KOCAYUSUFPAŞAOĞLU** Necip (Kocayusufpaşaoğlu/Hatemi/ Serozan/ Arpacı) Borçlar Hukuku Genel Bölüm, I. Cilt: Borçlar Hukukuna Giriş - Hukuki İşlem - Sözleşme, Yenilenmiş Genişletilmiş Tamamlanmış 4 üncü Bası, İstanbul 2008, § 10, N. 1 vd.; **VON TUHR/PETER**, s. 143; **TEKİNAY/ AKMAN/ BURCUOĞLU/ ALTOP**, s. 38 vd.; **EREN**, Borçlar Hukuku, s. 111.

⁷ Hukuki işlem ve unsurları konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. **AKİPEK** Şebnem, “Tamamlayıcı Olgunun Hukuki İşleme Etkisi”, AÜHFD, C. XI, S. 1 - 4, Ankara 1995, (s. 269 - 291), s. 273 vd.; **KOCAYUSUFPAŞAOĞLU**, Borçlar Hukuku, § 10, N. 1 vd.; **EREN**, Borçlar Hukuku, s. 112 vd.

⁸ **KOCAYUSUFPAŞAOĞLU**, Borçlar Hukuku, § 10, N. 7.

⁹ Örneğin, mevcut bir hukuki ilişkiyi sona erdirmeye yönelik olarak yapılan fesih ve dönme beyanları bu şekildedir.

¹⁰ **AKİPEK**, s. 276-277; **EREN**, Borçlar Hukuku, s. 113-114; **KOCAYUSUFPAŞAOĞLU**, Borçlar Hukuku, § 10, N. 8; İrade

Hukuk düzeni, meydana gelen bir hukuki işlemin istenilen hüküm ve sonuçları doğurmasını bazı olguların gerçekleşmesine bağlayabilir. Bu tür olgular, hukuki işlemin etkinlik unsurlarıdır¹¹. Etkinlik unsurları, hukuki işlemin meydana gelmesi için gerekli olan unsurlar değildir. Yani bunlar, kurucu unsur özelliğine sahip olmadığından hukuki işlemin kurulmasını engellemezler. Etkinlik unsurları, sadece meydana gelmiş bir hukuki işlemin sonuçlarını doğurması için varlığı zorunlu unsurlardır. Dolayısıyla hukuki işlem, etkinlik unsurları bulunmasa da meydana gelir, ancak istenilen hüküm ve sonuçları doğurmaz¹². Bu tür unsurlar, doğum, ölüm veya belli bir sürenin geçmesi gibi maddi bir olay, olumlu veya olumsuz bir insan davranışı veya bir irade beyanı olabilir¹³.

Kurucu ve etkinlik unsurlarının yanı sıra hukuki işlemin diğer yönünü “hukuki sonuç” oluşturur. Hukuki işlemin sonucu, irade açıklamasında bulunan kişinin, açıkladığı iradesiyle gerçekleştirmek istediği, ulaşmayı arzu ettiği sonuçtur. Dolayısıyla hukuki işlemin sonucu, hukuki işlemi gerçekleştiren kişinin amacı ile doğrudan

açıklanmasına eklenmesi gereken diğer kurucu unsurlar, taşınır mülkiyetinin devredilebilmesi için tarafların karşılıklı ve birbirine uygun iradelerini açıklamalarının yanı sıra, eşya üzerindeki zilyetliğin de teslim yolu ile karşı tarafa geçirilmesi şeklinde maddi bir fiil olabileceği gibi evlenmenin, kanunun yetkili kıldığı resmi makamın önünde yapılması şeklinde resmi bir fiil de olabilir. Bkz. **AKİPEK**, s. 277.

¹¹ **EREN**, Borçlar Hukuku, s. 115-116. Bu tür unsurlar için doktrinde “*tamamlayıcı olgu*” ifadesi de kullanılmaktadır. Bkz. **KOCAYUSUFPAŞAOĞLU**, Borçlar Hukuku, § 10, N. 9; **AKİPEK**, s. 278.

¹² **EREN**, Borçlar Hukuku, s. 115.

¹³ Ölüme bağlı tasarruflarda, tasarrufun hukuki sonuç doğurması için ölüm olayının gerçekleşmiş olması veya ayırt etme gücüne sahip bir küçüğün yaptığı hukuki işlemin hukuki sonuç doğurmasının, işleme kanuni temsilci tarafından onay verilmiş olması etkinlik unsuruna örnek oluşturur. Bkz. **EREN**, Borçlar Hukuku, s. 115; **KOCAYUSUFPAŞAOĞLU**, Borçlar Hukuku, § 10, N. 9; **AKİPEK**, s. 280 vd.

ilişkili bulunmaktadır¹⁴. Zira her hukuki işlem, belirli hukuki sonuçları meydana getirmek amacıyla yapılır¹⁵.

B. Hukuki İşlemin Kurucu Unsuru Olarak İrade Beyanı

İrade beyanı, hukuki işlemin temel kurucu unsurunu oluşturur¹⁶. Bir hakkı veya hukuki ilişkiyi kurmak, değiştirmek veya ortadan kaldırmak isteyen kişinin, bu işlemlere yönelik iradesini, dış dünyaya bildirmesi esas itibarıyla irade beyanı¹⁷ ile gerçekleşir.

İnsanın iç dünyasında var olan irade, beyan ile dış âleme yansır. Beyanın sebebinin ve kaynağının, yine irade oluşturmaktadır. İşte hukuki bakımdan önemi haiz olmanın başlangıç anı, iradenin insanın iç dünyasını terk ederek dış âleme yansması, beyan edilmesi oluşturur. Bu bakımdan hukuki işlem ile ulaşılmak istenen bir amacın, istenen etkiyi doğurması beyan edilmesine bağlıdır.

İrade beyanı, açıklanan iradeye uygun hukuki sonucu gerçekleştirmeye yönelik olmalıdır. İrade beyanı, irade ve beyan

¹⁴ **EREN**, Borçlar Hukuku, s. 116.

¹⁵ Hukuki işlem bakımından kurucu unsur özelliği taşıyan irade açıklamasının bir türünü oluşturan irade beyanı ve hukuki işlemin sonucu bağlamında “hukuki işlemlerde amaç” aşağıda ayrıntılı bir şekilde incelenecektir. Bkz. Bölüm I, § 1, II, B ve C.

¹⁶ **EREN**, Borçlar Hukuku, s. 117; **KOCAYUSUFPAŞAOĞLU**, Borçlar Hukuku, § 12, N. 1.

¹⁷ İrade açıklaması, irade beyanına oranla daha geniş bir kavramdır. Zira irade açıklaması, irade beyanının yanı sıra irade faaliyetlerini (Willensbetaetigung) de içine alır. İradeyi açığa vurma, irade beyanında sözlü veya yazılı kelimelerle ya da belirli bir işaretle veya iradeyi gösteren fiillerle bildirme (baş eğme, baş sallama, el kaldırma vs.) şeklinde olur. Buna karşılık irade faaliyetinde ise irade, dış dünyaya ve özellikle muhataba, bildirilmez. İşlem iradesi, beyan iradesi olmaksızın fiili hareketlerle doğrudan doğruya icra edilmektedir. Örneğin ısmarlanan bir eşyanın kutusunun açılması, kullanılmaya başlanması ve üzerinde işlem yapılması bu şekildedir. İrade açıklaması ile irade beyanı arasındaki farklılıklar konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. **EREN**, Borçlar Hukuku, s. 118; **TEKİNAY/ AKMAN/ BURCUOĞLU/ ALTOP**, s. 63.

olmak üzere iki unsurdan meydana gelir¹⁸. İrade ise, doktrinde¹⁹ ifade edildiği üzere fiil (eylem) iradesi, beyan (bildirme) iradesi ve işlem (muamele) iradesi olmak üzere üç ayrı unsurdan oluşur.

*Fiil iradesi*²⁰, dış dünya bakımından iradeyi göstermek için yapılan fiile yönelik iradeye denir²¹. Beyan fiilini oluşturan söz, yazı ve diğer beden hareketini istemek fiil iradesi kapsamındadır. Yani beyan sahibi, beyan fiilini bilerek ve isteyerek yapmalıdır²².

*Beyan iradesi*²³, beyan sahibinin, iradesini dış âleme aksettirmek ve yürürlüğe koymak arzusudur²⁴. Yani davranışları ile

¹⁸ **EDİS** Seyfullah, Türk İsviçre Borçlar Hukuku Sistemine Göre Akdin Lüzumlu Vasıflarında Hata, Ankara 1973; s. 9.

¹⁹ **KOCAYUSUFPAŞAOĞLU** Necip Güven Nazariyesi Karşısında Borç Sözleşmelerinde Hata Kavramı, İstanbul 1968, s. 22; **EREN**, Borçlar Hukuku, s. 119; **KOCAYUSUFPAŞAOĞLU**, Borçlar Hukuku, § 12, N. 2.

²⁰ Fiil iradesini ifade etmek üzere “Handlungswille” kavramı kullanılmaktadır. Bkz. **SCHELLHAMMER** Kurt, Schuldrecht nach Anspruchsgrundlagen samt BGB Allgemeiner Teil, 4. Aufl., Heidelberg 2005, N. 2003.

²¹ **SCHWENZER** Ingeborg, Schweizerisches Obligationenrecht, Allgemeiner Teil, 4. Aufl., Bern 2006, N. 27.02; **SCHELLHAMMER**, N. 2003; **KOCAYUSUFPAŞAOĞLU**, Hata, s. 22; **EREN**, Borçlar Hukuku, s. 119; **KOCAYUSUFPAŞAOĞLU**, Borçlar Hukuku, § 12, N. 2.

²² İradeyi bildirmeye yönelik olan beyan işaretlerinin iradi, yani bilinçli olarak kullanılması gerekir. Bu nedenle uyku ve şuur kaybı halleri ile narkoz, hipnotize edilme ve fiziki zorlama hallerinde yapılan beyan fiillerinde fiil iradesi bulunmadığı için, irade beyanı da söz konusu olmaz. Bu durumlarda görünüşte bir irade beyanı bulunmakla birlikte gerçekte bir irade beyanı yoktur. Bkz. **KOCAYUSUFPAŞAOĞLU**, Hata, s. 23.

²³ Beyan iradesi (Erklärungswille), beyan şuru-bilinci (Erklärungsbewusstsein) şeklinde de kullanılmaktadır. Buna göre beyanda bulunan kişinin hareket tarzının hukuken öneme haiz bir beyan olduğunu, başkalarının bu hareket tarzından o kişide belirli bir hukuki sonuç iradesinin bulunduğu sonucunu çıkarabileceklerini bilmesi, yani bunun şuuruna ve bilincine varmış olması yeterlidir. Bkz. **KOCAYUSUFPAŞAOĞLU**, Borçlar Hukuku, § 12, N. 2.

²⁴ Bkz. **GAUCH** Peter/ **SCHLUEP** Walter R./ **JÄGGI** Peter, Schweizerisches Obligationenrecht, Allgemeiner Teil ohne

işlem yapma iradesini, dış âleme, özellikle muhataba bildirme ve söz konusu iradeyi uygulamaya koyma iradesine beyan iradesi denir²⁵.

*İşlem iradesi*²⁶ ise beyan sahibinin, hukuki bir işlem yapma ve böylece bir hakkı veya hukuki ilişkiyi kurma, değiştirme, devretme veya ortadan kaldırma iradesidir²⁷. Yani beyanda bulunan kişi, işlem iradesi ile belirli bir hukuki sonucu veya hukuken teminat altına alınmış biçimde istenen ekonomik, sosyal ve maddi bir sonucu²⁸ doğurma iradesine sahip olduğunu göstermektedir. İşlem iradesi, irade beyanının içeriğini ve konusunu oluşturur²⁹. Böylece beyanda bulunan kişi, işlem iradesi ile ulaşmak istediği hukuki sonucu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla kendi iç dünyasından çıkıp dış dünyaya, yani hukuken önem taşıyan bir alana girmek istemektedir³⁰.

ausservertragliches Haftpflichtrecht, Bd. I ve Bd. II, 6. Aufl., Zürich 1995, N. 172; **SCHELLHAMMER**, N. 2004; **SCHWENZER**, AT, N. 27.02; **KOCAYUSUFPAŞAOĞLU**, Hata, s. 23; **EREN**, Borçlar Hukuku, s. 120; **KOCAYUSUFPAŞAOĞLU**, Borçlar Hukuku, § 12, N. 2.

²⁵ **EREN**, Borçlar Hukuku, s. 120. Beyan iradesi, irade açıklamasının, irade faaliyeti yoluyla gerçekleştiği durumlarda değil, irade beyanı yoluyla gerçekleştiği durumlarda söz konusu olur. Zira irade faaliyetinde, işlem iradesi doğrudan doruya icra edildiğinden, muhataba beyan edilmesine de ihtiyaç yoktur. Bkz. **EREN**, Borçlar Hukuku, s. 122.

²⁶ İşlem (muamele) iradesi (Geschaeftswille), sonuç iradesi (Erfolgswille) veya hukuki sonuç iradesi (Rechtserfolgswille) şeklinde de kullanılmaktadır. Bkz. **KOCAYUSUFPAŞAOĞLU**, Hata, s. 23.

²⁷ **SCHELLHAMMER**, N. 2006; **SCHWENZER**, AT, N. 27.02; **GAUCH/SCHLUEP/JÄGGI**, N. 170- 171; **EREN**, Borçlar Hukuku, s. 119- 120.

²⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. **KOCAYUSUFPAŞAOĞLU**, Hata, s. 24, dn. 19.

²⁹ **KOCAYUSUFPAŞAOĞLU**, Hata, s. 24.

³⁰ Yukarıda saymış olduğumuz irade türlerini doktrinde ortaya konulan çarpıcı bir örnekle açıklayacak olursak; A, B'ye bir miktar parayı bağışlama vaadinde bulunuyor. Hazırlanan metne imza atmak için el hareketini yapmaya yönelen iradesi, *fiil iradesini*; hazırlanan metni imzalayarak bağışlama konusundaki iç iradesini dış dünyaya yansıtma ve yürürlüğe koyma arzusu (bilinci), *beyan iradesini*; belge metninde bulunan miktardaki parayı B'ye bağışlama taahhüdü altına girme iradesi ise, *işlem (hukuki sonucu) iradesini* oluşturmaktadır. Örnek ve değerlendirmeler için bkz.

İrade beyanının “beyan unsuru” ise işlem iradesinin (iç iradenin) dış dünyaya yansıtılması, muhataba bildirilmesi amacıyla bu iradenin harici bir fiil veya davranışla açığa vurulması, kısaca açıklanmasıdır³¹. Sözleşmenin kurucu unsurunu oluşturan iradeden maksat, beyan edilmek suretiyle açıklanan iradedir. Zira bir sözleşmenin meydana gelmesini sağlayan irade, beyan edilmiş olan iradedir. Beyan edilmemiş olan iç irade, kanun tarafından dikkate alınmaz. Çünkü iç irade, psikolojik bir olaydır ve başkalarının bunu öğrenme imkânı da yoktur. İç dünyaya ilişkin olan ruhi olay, açıklandığı takdirde sosyal bir durum halini alır ve hukuk o andan itibaren bu irade ile ilgilenmeye ve bu iradeye hukuki sonuç bağlamaya başlar³².

İrade beyanı açık (sarih) olabileceği gibi örtülü (zımni) de olabilir. Nitekim bu durum TBK. m. 1/2’de de açıkça hükme bağlanmıştır. Somut olayda irade beyanının anlam ve konusu hiçbir yorum uyumsuzluğuna ve karışıklığa meydan vermeyecek şekilde anlaşılıyorsa, açık irade beyanı vardır. Burada hukuki sonuç hakkındaki arzu, kullanılan beyan araçlarının (işaret, söz, yazı vs.) açık ve anlaşılabilirliği sebebiyle tereddüde yer bırakmamaktadır³³.

KOCAYUSUFPAŞAOĞLU, Hata, s. 24; **KOCAYUSUFPAŞAOĞLU**, Borçlar Hukuku, § 12, N. 2.

³¹ **SAYMEN** Ferit H./ **ELBİR** Halit K., Türk Borçlar Hukuku Umumi Hükümler, İstanbul 1966, s. 90; **EDİS**, Hata, s. 10; **EREN**, Borçlar Hukuku, s. 122; **GAUCH/ SCHLUEP/ JÄGGI**, N. 173; **SCHWENZER**, AT, N. 27.02. İradenin açığa vurulmasına ilişkin fiil ve davranışlar için kullanılacak başlıca araçları söz ve yazı oluşturur. Bunların yanı sıra taraflarca kararlaştırılmış veya örf ve âdetin kabul ettiği işaretler de irade beyanına aracılık edebilir. Örneğin, baş eğmek, el kaldırmak, ayağa kalkmak ve hatta bazen susmak (TBK. m. 6, m. 11/ 2, m. 327, m. 503) bile bu tür araçlara örnek olarak verilebilir. Bkz. **EREN**, Borçlar Hukuku, s. 122.

³² **SAYMEN/ ELBİR**, s. 90.

³³ Bkz. **KOLLER** Alfred, Schweizerisches Obligationenrecht, Allgemeiner Teil, Grundlagen des Obligationenrechts - Entstehung der Obligationen, Bd. I, Bern 2006, § 3, N. 115; **SCHELLHAMMER**, N. 2009; **SCHWENZER**, AT, N. 27.09; **VON TUHR/ PETER**, s. 162-163;

İrade beyanının anlamının, yani işlem iradesinin doğrudan doğruya söz ve davranışlardan anlaşılabilmesi halinde ise, örtülü irade beyanı söz konusu olur. Örtülü irade beyanında hukuki sonuç hakkındaki arzu, ancak arzuyu açıklamak için yapılan davranış ve bu davranışın yapıldığı hal ve şartlar göz önünde tutularak anlaşılır³⁴. Örneğin alıcının talebi ve teklifi olmadığı halde, satıcının gönderdiği gıda maddelerinin, alıcı tarafından tüketilmesi veya üzerine kâr konularak başkasına satılması, örtülü irade beyanı ile satım sözleşmesi kurduğu anlamına gelir³⁵. Ancak her fiili davranış, irade beyanı oluşturmaz³⁶. Bir davranışın örtülü irade beyanı olarak nitelendirilebilmesi için –açık irade beyanlarında olduğu gibi- kural olarak, irade beyanının iki unsurunun da (“irade unsuru” ve “beyan unsuru”) bulunması gerekir³⁷. Davranışların örtülü irade beyanı olarak

EREN, Borçlar Hukuku, s. 124; **KILIÇOĞLU**, s. 41-42; **OĞUZMAN/ BARLAS**, s. 147. Örneğin: “Bununla ben açıklıyorum...”, “ben icabınızı kabul ediyorum...” ya da “evet” anlamında başını sallamak gibi. Öte yandan, taraflar belli bir davranışın (örneğin sessiz kalmanın) hangi anlama geleceğini kararlaştırmışlarsa, bu da yine açık irade beyanıdır. Bkz. **Schönenberger Wilhelm/ JÄGGI Peter**, Zürcher Kommentar. Bd. V: Obligationenrecht, Teilband V la., Allgemeine Einleitung, Art. 1-17 OR, 3. Aufl., Zürich 1973, Art. 6 OR, N.18; **SCHWENZER**, AT, N. 27.11; **EREN**, Borçlar Hukuku, s. 124.

³⁴ Bkz. **GAUCH/ SCHLUEP/ JÄGGI**, N. 181; **VON TUHR/ PETER**, s. 163-164; **KOLLER**, AT, § 3, N. 115; **SCHWENZER**, AT, N. 27.10; **EREN**, Borçlar Hukuku, s. 124 vd.; **OĞUZMAN Kemal/ ÖZ Turgut**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Gözden Geçirilip Güncelleştirilmiş 8. Bası, İstanbul 2010, s. 59 vd. Örtülü irade beyanlarında kullanılan beyan araçları, eksik veya muğlak sözler ve kelimeler olabileceği gibi, maddi fiiller de olabilir. Bkz. **EREN**, Borçlar Hukuku, s. 125.

³⁵ **KILIÇOĞLU**, s. 41-42.

³⁶ TBK. m. 7 hükmüne göre, ısmarlanmamış bir şeyin gönderilmesi icap olarak kabul edilmediği gibi, bu şeyi alan kişi, onu geri göndermek veya saklamakla da yükümlü değildir.

³⁷ **GAUCH/ SCHLUEP/ JÄGGI**, N. 207 vd.; **VON TUHR/ PETER**, s. 157 vd.; **KOLLER**, AT, § 3, N. 109; **SCHELLHAMMER**, N. 2003; **SCHWENZER**, AT, N. 27.02; **EREN**, Borçlar Hukuku, s. 119; **OĞUZMAN/ BARLAS**, s. 147 vd.

nitelendirilip nitelendirilemeyeceği, Türk-İsviçre hukukunda hâkim olan görüşe göre, güven teorisinden hareketle belirlenir³⁸.

C. Hukuki İşlemlerde Amaç

Hukuki fiiller ile sonuçları arasındaki bağıllık, insanın düşünce ve iradesinin ürünü olmasında kendini gösterir. Hukuki fiil ile hukuki sonuç arasındaki bağın kurulmasında amaç, önemli bir rol oynar³⁹. Zira irade hiçbir zaman kendiliğinden harekete geçmez. Daima, maddede olduğu gibi iradenin de harekete geçmesi için bir sebebe ihtiyaç vardır. Bu sebep, saik olarak adlandırılır. Ayrıca her iradi davranış, belirli bir amaca yöneliktir. Saik ile harekete geçen irade, belirli bir sonuca ulaşmak, tasavvur edilen amacı gerçekleştirmek için beyan edilmektedir⁴⁰. Dolayısıyla hukuki işlemler bakımından da iradeyi harekete geçiren sebep, saiktir. Hukuki işlemi meydana getirmek için saik, iradeyi harekete geçirmekte ve irade de, belirli bir sonuca ulaşmaya, belirli bir amacı gerçekleştirmeye yönelmektedir. Sonuç olarak insanın her iradi davranışı ve her hukuki işlemi, belirli bir amaca ulaşmak için yapılır. Belirli bir amaca ve belirli bir hukuki sonuca yönelmemiş bir iradi davranış veya bir hukuki işlem düşünülemez⁴¹.

Hukuki işlemin kurucu unsurunu ve varlık sebebini, irade beyanı oluşturmaktadır. Her sebep, sebep-sonuç bağı içerisinde kendisine uygun olan sonuçları meydana getirir. Aynı şekilde hukuki işlem de, hukuki işlemi meydana getiren irade beyanına uygun sonuçlar ortaya çıkarır. Buna göre hukuki işlemin sonucu, hukuki işleme yönelik iradesini beyan eden kişinin, bu iradesiyle gerçekleştirmek istediği sonuçtur⁴².

³⁸ GAUCH/ SCHLUEP/ JÄGGI, N. 207 vd.; KOLLER, AT, § 3, N. 171 vd.; SCHWENZER, AT, N. 27.11; EREN, Borçlar Hukuku, s. 139 vd.; OĞUZMAN/ BARLAS, s. 145-148; OĞUZMAN/ ÖZ s. 61.

³⁹ KEYMAN Selahattin, Hukuka Giriş ve Metodoloji, Doruk Yayınları, Ankara 1981, s. 35 vd.

⁴⁰ Bkz. Bölüm I, § 1, I, C.

⁴¹ EREN, Borçlar Hukuku, s. 169.

⁴² EREN, Borçlar Hukuku, s. 116.

Hukuki işlemlerde amaç, hukuki işlemin sonucuyla doğrudan ilişkilidir. Zira bir hukuki işlemde işlemi gerçekleştiren kişinin amacı, esas itibariyle hukuki işlemin hüküm ve sonuçlarının ortaya çıkmasını sağlamaktır⁴³. Nitekim açıklanan iradeye uygun olarak gerçekleşecek sonuç, bir hakkın veya hukuki ilişkinin kurulması, değiştirilmesi veya ortadan kaldırılmasıdır. Bu sonuçların doğabilmesi, yani hukuki işlemi gerçekleştiren kişinin amacına ulaşabilmesi, o hukuki işlem için aranan hem kurucu unsurların hem de etkinlik unsurlarının bir arada gerçekleşmiş olmasına bağlıdır. Zira hukuki işlemin meydana gelmesi için kurucu unsurun bulunması, kurulan bir hukuki işlemin istenilen sonuçları doğurması için ise etkinlik unsurlarının bulunması gerekir.

Hukuki işlemler, işlemi gerçekleştiren taraf sayısı bakımından “tek taraflı hukuki işlemler” ve “iki veya çok taraflı hukuki işlemler” olarak ikiye ayrılır⁴⁴. Hukuki işlemler bakımından, işlemi gerçekleştirecek kişinin amacını, bu ayrımı dikkate almak suretiyle açıklayacağız.

1- Tek Taraflı Hukuki İşlemlerde Amaç

Tek taraflı hukuki işlemler, bir tek kişinin irade beyanıyla meydana gelen ve hukuki sonuçlar doğuran işlemlerdir⁴⁵. Dolayısıyla bu tür işlemler bakımından bir hakkın veya hukuki ilişkinin kurulması, değiştirilmesi veya ortadan kalkması için tek bir irade beyanı yeterli olmaktadır. Tek taraflı hukuki işlemlere, vasiyetname, bir sözleşmenin feshi ve iptali, bir sözleşmeden dönme, takas, vakıf kurma ve mirasın reddi gibi işlemler örnek olarak verilebilir⁴⁶.

Tek taraflı hukuki işlemlerde işlemi yapan kişinin amacı, tek taraflı irade beyanıyla gerçekleştirilebilecek olan hukuki işleme bağlanan hukuki sonuçları elde etmektir. Bu hukuki sonuçlar, tek taraflı irade beyanına bağlı olarak doğrudan doğruya ortaya çıkacak

⁴³ EREN, Borçlar Hukuku, s. 116.

⁴⁴ Bkz. KOLLER, AT, § 3, N. 36; SCHWENZER, AT, N. 3.03 vd.; KOCAYUSUFPAŞAOĞLU, Borçlar Hukuku, § 11, N. 2.

⁴⁵ Bkz. SCHWENZER, AT, N. 3.04; KOLLER, AT, § 3, N. 37; SAYMEN/ELBİR, s. 73; EREN, Borçlar Hukuku, s. 152; REİSOĞLU, s. 47; KILIÇOĞLU, s. 46.

⁴⁶ SAYMEN/ELBİR, s. 73; EREN, Borçlar Hukuku, s. 152.

olan sonuçlardır. Nitekim tek taraflı hukuki işlemlerin tipik örneğini oluşturan vasiyetnamede irade beyanında bulunan kişinin amacı, hüküm ve sonuçlarını ölümünden sonra doğurmak üzere sağlığında gerek malvarlığına gerekse (evlilik dışı çocuğu tanıma gibi) diğer hususlara ilişkin son arzularını açıklamaktır⁴⁷.

Tek taraflı hukuki işlemlerde işlemleri yapan kişi, hukuki işleme bağlanan sonuçların yanı sıra, o hukuki işlem aracılığıyla ulaşılabilecek diğer amaçlarını da gerçekleştirebilir. Buna göre tek taraflı hukuki işlemlerde amaç, dolaylı diğer amaçlar şeklinde de olabilir. Örneğin tek taraflı hukuki işlemlerin diğer bir örneğini oluşturan “vakıf kurma” da, vakıf kurma iradesini açıklayan kişinin amacı, ilk olarak yeterli mal ve hakları belirli ve sürekli bir amaca özgülemek suretiyle vakfın ortaya çıkmasını sağlamaktır⁴⁸. Bundan başka vakfı kuran kişi, hukuk fakültesi öğrencilerine burs verilmesini sağlama, araştırma yapmak için yurt dışına gitmek isteyen hukukçu akademisyenlere destek olunması vb. diğer amaçlarını, tek taraflı bir irade beyanıyla kuracağı vakıf sayesinde gerçekleştirebilir.

⁴⁷ **KOLLER**, AT, § 3, N. 38. Miras bırakan kişi, mirasçı atama, terekesindeki bir malı sevdiği bir arkadaşına bırakma veya mirasçılardan birini mirastan çıkarma gibi arzu ve isteklerini, ölümünden sonra hukuki sonuç doğurmak üzere tek taraflı irade beyanıyla vasiyetname veya miras sözleşmesinde açıklama imkânına sahiptir. Vasiyetname konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. **ÖZTAN** Bilge, Miras Hukuku, 2. Baskı, Ankara 2007, s. 157 vd.; **DURAL** Mustafa/ **ÖZ** Turgut, Türk Özel Hukuku Cilt IV Miras Hukuku, Yenilenmiş 2. Bası, İstanbul 2003, s. 61 vd. Ayrıca iradi mirasçılık konusunda bkz. **TOPUZ** Seçkin, Boşanma Davasının Eşin Mirasçılığına Etkisi, Ankara 2012, s. 51 vd.

⁴⁸ Vakıf konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. **DURAL** Mustafa/ **ÖĞÜZ** Tufan, Türk Özel Hukuku Cilt II Kişiler Hukuku, Gözden Geçirilmiş ve Yenilenmiş 10. Bası, İstanbul 2010, s. 316 vd.

2- İki veya Çok Taraflı Hukuki İşlemlerde Amaç

İki veya çok taraflı hukuki işlemler; iki veya daha fazla tarafın irade beyanında bulunmasını gerektiren işlemlerdir⁴⁹. Bunlar, sözleşme ve kararlardır⁵⁰.

Karar, aynı guruba mensup olan kişilerin, ortak bir iş veya amaca ilişkin kesin bir sonuca ulaşılmasını sağlayan çok taraflı hukuki işlemi ifade eder⁵¹. Burada işleme katılan iradelerin hepsinin içeriği ve istikameti aynı yöndedir⁵². Bir dernek veya ortaklığın genel kurul veya yönetim kurulunda verilen bir karar, çok taraflı hukuki işleme örnek oluşturur.

Sözleşmelerden farklı olarak kararlarda irade beyanları, karşılıklı olmayıp, aynı yöndedir. Ayrıca karar şeklinde bir hukuki işlemin ortaya çıkması için, irade beyanında bulunanların tümünün beyanlarının birbirine uygun olması şart değildir. Kararın ortaya çıkması için, kural olarak çoğunluk yeterli kabul edilir⁵³. Karar, toplantıya katılmayanlar ve karara muhalif kalanlar bakımından da bağlayıcıdır⁵⁴.

⁴⁹ Bkz. **KOLLER**, AT, § 3, N. 41; **SCHWENZER**, AT, N. 3.12; **KOCAYUSUFPAŞAOĞLU**, Borçlar Hukuku, § 11, N. 3; **EREN**, Borçlar Hukuku, s. 153; **REİSOĞLU**, s. 48; **KILIÇOĞLU**, s. 47.

⁵⁰ İki veya çok taraflı işlemlerin bir türünü oluşturan sözleşmeler bakımından amaç konusu, konumuz bakımından taşıdığı öneme binaen aşağıda ayrı bir başlık altında incelenecektir. Bkz. C, 3.

⁵¹ Bkz. **VON TUHR/ PETER**, s. 145; **KOLLER**, AT, § 3, N. 45; **SCHWENZER**, AT, N. 3.29; **EREN**, Borçlar Hukuku, s. 154; **SAYMEN/ ELBİR**, s. 73; **KOCAYUSUFPAŞAOĞLU**, Borçlar Hukuku, § 11, N. 36; **TEKİNAY/ AKMAN/ BURCUOĞLU/ ALTOP**, s. 44; ; **REİSOĞLU**, s. 49; **KILIÇOĞLU**, s. 47.

⁵² **SCHWENZER**, AT, N. 3.29; **SAYMEN/ ELBİR**, s. 73.

⁵³ **SCHWENZER**, AT, N. 3.29; **SAYMEN/ ELBİR**, s. 73; **KOCAYUSUFPAŞAOĞLU**, Borçlar Hukuku, § 11, N. 36; **EREN**, Borçlar Hukuku, s. 154-155.

⁵⁴ Zira topluluk içindekilerden bir kısmının, kararın alındığı toplantıya katılmaması veya karara muhalif kalması, yani onların irade beyanı çoğunlukla aynı yönde olmasa bile kararın uygulanmasına ve böylece amacın gerçekleşmesine engel teşkil etmez. Kararların alınması için, kural

Kararda, irade beyanları, aynı yönde ve belirli bir konuda ortak bir sonuca ulaşılmasına ilişkin olduğu için, karara katılan beyan sahipleri bakımından ortak bir amaç söz konusudur. Buradaki ortak amaç, beyan sahiplerinin mensup olduğu topluluğun temelini oluşturan tüzükte belirtilen ortak amacı gerçekleştirmeye yöneliktir. Dolayısıyla karara katılan irade beyanı sahipleri, vermiş oldukları kararlar, hem o karara ilişkin somut olay bakımından ortak amacı gerçekleştirmekte hem de tüzükteki ortak amacı gerçekleştirmiş olmaktadır.

3- Sözleşme ve “Amaç”

Sözleşme, belirli bir hukuki sonucu gerçekleştirmeye yönelik, iki veya daha çok kişinin karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanlarından oluşan hukuki işlemi ifade eder⁵⁵. Hukuki işlemlerde olduğu gibi sözleşmede de amaç, bir hakkı veya hukuki ilişkiyi kurmak, devretmek, değiştirmek veya ortadan kaldırmaktır⁵⁶.

olarak çoğunluk yeterli olduğundan karar, bütün üyeler bakımından bağlayıcı olacaktır.

⁵⁵ Bkz. GAUCH/ SCHLUEP/ JÄGGI, N. 224; VON TUHR/ PETER, s. 147; SCHWENZER, AT, N. 3.13; KOCAYUSUFPAŞAOĞLU, Borçlar Hukuku, § 11, N. 4; OĞUZMAN/ ÖZ s. 39 vd.; EREN, Borçlar Hukuku, s. 185; REİSOĞLU, s. 59; KILIÇOĞLU, s. 52. Sözleşme, en az iki tarafın varlığını gerektirir. Zira sözleşmenin kurulabilmesi için, en az iki tarafın karşılıklı irade beyanlarının uyuşmasına ihtiyaç vardır. Ancak tarafların, ikiden çok kişi olmasına herhangi bir engel yoktur. Nitekim beş ortağın irade beyanlarının uyuşması suretiyle gerçekleştirdikleri adi ortaklık sözleşmesi bu tür bir duruma örnek oluşturur. Bu tür sözleşmeler, çok taraflı sözleşmeler veya ortaklık sözleşmeleri olarak adlandırılır. Çok taraflı sözleşmelerde, sözleşmeye dâhil olan taraflar, edimlerinin birbiriyle değiştirilmesi söz konusu olmaksızın borç altına girmektedir. Sözleşmelerde, alacaklı ve borçlu tarafında bir veya birden fazla kişinin bulunması da mümkündür. Örneğin, üç arkadaşın birlikte bir evi kiralaması durumunda, kira sözleşmesinin bir tarafını oluşturan kiracı kısmında birden fazla kişi yer almaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. EREN, Borçlar Hukuku, s. 195 vd.

⁵⁶ EREN, Borçlar Hukuku, s. 185; OĞUZMAN/ ÖZ s. 40 vd.

Her sözleşme, belirli bir sonuca ulaşmak, belirli bir amacı (veya amaçları) gerçekleştirmek için yapılır. Kişiler, esas itibariyle hak elde etmek veya yükümlülük altına girmek için sözleşme ile bağlanmak istemezler, daha ziyade ihtiyaçlarını karşılama düşüncesiyle sözleşme tarafı haline gelir ve sözleşme ile bağlı kalırlar. Belirli bir sonucu elde etmeye yönelik bir amaca sahip bulunmayan bir kimse, ne bir sözleşmeye taraf olmak ne de o sözleşme ile bağlı kalmak ister. Kişileri sözleşme tarafı haline getiren husus, karşı edimi elde ederek sonuca ulaşma ve ihtiyaç duyduğu şeyi elde etme düşüncesidir. Sözleşme, ihtiyaçların karşılanmasına yönelik bir hukuki imkân özelliği taşıdığı için kişiler, sözleşmeye taraf olmakta ve sözleşme ile bağlanmaktadır. Dolayısıyla sözleşme, taraflardan birinin tasavvur ettiği ve ulaşmak istediği bir amacın gerçekleştirilmesini sağlayan bir araç durumundadır. Nitekim tarafların sözleşme ile ulaşmak istedikleri amacın da dikkate alındığı tanımlamalarda sözleşme, bir “araç” olarak nitelendirilmektedir. Buna göre sözleşme, tarafların ihtiyaçlarının karşılanması, menfaatlerinin korunması ile birlikte ekonomik ve sosyal hedeflerin gerçekleştirilmesinin hukuki bir aracıdır⁵⁷

BİBLİYOGRAFYA

- AKİPEK** Şebnem :”Tamamlayıcı Olgunun Hukuki İşleme Etkisi”, AÜHFD, C. XI, S. 1 - 4, Ankara 1995, s. 269 – 291.
- BUCHER** Eugen :Schweizerisches Obligationenrecht, Allgemeiner Teil ohne Deliktsrecht, 2. Aufl., Zürich 1988.
- DURAL** Mustafa/ **ÖĞÜZ** Tufan :Türk Özel Hukuku Cilt II Kişiler Hukuku, Gözden Geçirilmiş ve Yenilenmiş 10. Bası, İstanbul 2010.
- DURAL** Mustafa/ **ÖZ** Turgut :Türk Özel Hukuku Cilt IV Miras Hukuku, Yenilenmiş 2. Bası, İstanbul 2003.
- EDİS** Seyfullah :Türk İsviçre Borçlar Hukuku Sistemine Göre Akdin Lüzumlu Vasıflarında Hata, Ankara 1973, (**EDİS**, Hata).

⁵⁷ **KÖHLER** Helmut, Unmöglichkeit und Geschäftsgrundlage bei Zweckstörungen im Schuldverhältnis, München 1971, s. 1.

- EREN** Fikret :Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 9. Bası, İstanbul 2006.
- GAUCH PETER/ SCHLUEP** Walter R./ **JÄGGI PETER** :Schweizerisches Obligationenrecht, Allgemeiner Teil ohne ausservertragliches Haftpflichtrecht, Bd. I ve Bd. II, 6. Aufl., Zürich 1995.
- GUHL** Theo/ **KOLLER** Alfred/ **SCHNYDER** Anton K./ **DRUEY** Jean Nicolas : Das Schweizerische Obligationenrecht, 9. Aufl., Zürich 2000.
- KEYMAN** Selahattin :Hukuka Giriş ve Metodoloji, Doruk Yayınları, Ankara 1981.
- KILIÇOĞLU** Ahmet M. :Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Yeni Borçlar Kanunu'na Göre Hazırlanmış 14. Bası, Ankara 2011.
- KOCAYUSUFPAŞAOĞLU** Necip :Güven Nazariyesi Karşısında Borç Sözleşmelerinde Hata Kavramı, İstanbul 1968, (KOCAYUSUFPAŞAOĞLU, Hata).
- KOCAYUSUFPAŞAOĞLU** Necip :İşlem Temelinin Çökmüş Sayılabilmesi İçin Sosyal Felaket Olarak Nitelendirilebilecek Olağanüstü Bir Olayın Gerçekleşmesi Şart mıdır?, Prof. Dr. Kemal **OĞUZMAN**'ın anısına Armağan, İstanbul 2000, s. 503-514, (KOCAYUSUFPAŞAOĞLU, Armağan).
- KOLLER** Alfred :Schweizerisches Obligationenrecht, Allgemeiner Teil, Grundlagen des Obligationenrechts - Entstehung der Obligationen, Bd. I, Bern 2006.
- KÖHLER** Helmut :Unmöglichkeit und Geschäftsgrundlage bei Zweckstörungen im Schuldverhältnis, München 1971.
- OĞUZMAN** Kemal / **BARLAS** Nami :Medeni Hukuk, (Giriş – Kaynaklar - Temel Kavramlar), 13. Bası, İstanbul 2006.
- OĞUZMAN** Kemal/ **ÖZ** Turgut :Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Gözden Geçirilip Güncelleştirilmiş 8. Bası, İstanbul 2010.
- ÖZTAN** Bilge :Miras Hukuku, 2. Baskı, Ankara 2007.
- REİSOĞLU** Safa :Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Türk Borçlar Kanunu Tasarısı da Dikkate Alınarak

Güncelleştirilmiş ve Genişletilmiş 21. Bası, İstanbul 2010.

SAYMEN Ferit H. / ELBİR Halit K. :Türk Borçlar Hukuku Umumi Hükümler, İstanbul 1966.

SHELLHAMMER Kurt :Schuldrecht nach Anspruchsgrundlagen samt BGB Allgemeiner Teil, 4. Aufl., Heidelberg 2005.

SCHWENZER Ingeborg :Schweizerisches Obligationenrecht, Allgemeiner Teil, 4. Aufl., Bern 2006.

TEKİNAY S. Sulhi / AKMAN Sermet / BURCUOĞLU Haluk/ ALTOP Atilla :Tekinay Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Yeniden Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Yedinci Bası, İstanbul 1993.

TOPUZ Seçkin :Boşanma Davasının Eşin Mirasçılığına Etkisi, Ankara 2012.

VON TUHR Andreas / PETER Hans :Allgemeiner Teil des Schweizerischen Obligationenrechts, Bd. I, 3 A., Zürich 1979.